

Dijakronijski uvid u rječnik znanstvenoga teksta (na primjeru graditeljstva)

Riječi i izrazi koji se pojavljuju u znanstvenome tekstu mogu se podijeliti u sljedeće skupine:

- **nazivlje** (kojemu pripadaju i nazivi koji su nastali terminologizacijom riječi općega jezika i eponimni nazivi, koji su nastali terminologizacijom imena)
- **akademski rječnik** (kojemu pripadaju i neke kolokacije i neka vezna sredstva svojstvena znanstvenomu diskursu)
- **općejezični rječnik** (kojemu pripadaju i vezna sredstva).

Cilj je ove kratke jezične analize iz dijakronijske, etimološke perspektive istražiti rječnik koji se pojavljuje u znanstvenome tekstu iz područja graditeljstva.

S jezikoslovnoga je stajališta zanimljivo promotriti kako su neki nazivi i izrazi mijenjali svoje značenje jer je poznato da nazivi/izrazi mogu iz jedne kategorije s vremenom prijeći u drugu (opći i stručni jezik), može se mijenjati sadržaj naziva/izraza, a neki mogu izići uz uporabe, pa se nakon nekoga vremena pojaviti u novome značenju, koje je najčešće blisko onomu prethodnom. Kratka analiza odabranih naziva iz područja graditeljstva ide u prilog tezi da su stručni i opći jezik u stalnome dinamičnom preplitanju. Analiziramo li taj odnos iz kognitivnolingvističke perspektive, granice među kategorijama postaju mekše, a analiza obuhvatnija i iscrpnija, te se dobivaju zanimljivi spoznajni uvidi. Analiza obuhvaća i neka značenja naziva koja su danas ustaljena u općemu jeziku kako bi se istaknule sličnosti i razlike između riječi znanstvenoga teksta i općega jezika.

Provedena analiza obuhvaća:

- **nazive:** *welding* 'zavarivanje', *to forge* 'kovati', *soil* 'tlo', *dovetail joint* 'lastin vez', *brick-and-mortar* 'kuće građene fasadnom ciglom', *macadam* 'makadam'
- **nazive koji su i riječi općega jezika (terminologizacija):** *cast* 'odljev', *leather* 'koža', *to maintain* 'održavati', *stress* 'naprezanje', *tough* 'žilav'
- **akademski rječnik:** *to argue* 'tvrditi', *to amount to* 'povećati se na'; *to address an issue* 'dotaknuti se teme'
- **vezna sredstva (rečenični priloz i tekstni konektori):** *conversely* 'suprotno', *clearly* 'jasno, razvidno'.

* Ivana Špiranec profesorica je engleskoga i talijanskoga jezika i književnosti, predaje kolegij Engleski jezik u graditeljstvu na Tehničkom veleučilištu u Zagrebu.

Izložit ćemo i dva primjera determinologizacije (uporabe naziva u općejezičnome značenju): *to pave the way* ‘popločiti put’, *off the wall* ‘ekscentričan’.

Većina je etimoloških podataka preuzeta s mrežne stranice etymonline.com.

Treba istaknuti da često ne postoje jasne granice između naziva i riječi općega jezika. Primjerice, ne postoji jasan kriterij prema kojemu određujemo da je *welding* samo naziv jer se pretraživanjem rječnika vidi da se upotrebljava i u općemu jeziku, a riječ *cast*, koja također ima više značenja u općemu jeziku, ima i specifično značenje u obradi materijala. Čini se da upravo intuicija izvornoga govornika/korisnika engleskoga jezika utječe na kategorizaciju jer u svakodnevnome govoru ne upotrebljavamo nazive *welding*, *to forge* i *dovetail joint*, a riječi se *cast* i *leather* upotrebljavaju u općemu kontekstu, pa je vjerojatnije, ili se barem tako čini, da su ti nazivi ušli u stručnu uporabu iz općega jezika. Naposljetku, *to argue* i *to amount to* glagoli su koji se upotrebljavaju u mnogim znanstvenim disciplinama, ali se također upotrebljavaju i u općemu jeziku. Analizom će biti obuhvaćena značenja relevantna za znanstveni diskurs, dakle, neće biti obuhvaćena sva značenja koja su danas u uporabi.

welding – zavarivanje. Zavarivanje se odnosi na spajanje dvaju materijala taljenjem ili pritiskom, s dodatnim materijalom ili bez njega, kako bismo dobili homogeni zavareni nerastavljivi spoj. Drugim riječima, upotrebljavamo dva ili više materijala kako bismo dobili novi čvršći spoj. Iz etimoloških mrežnih rječnika doznajemo da se taj naziv upotrebljavao još 1590. i označavao je tadašnji proces zavarivanja, a glagol *to weld* zapravo je nastao kao inačica tada zastarjeloga glagola *to well* u značenju ‘vreti’, dakle prvotno se upotrebljavao da bi se označio proces zagrijavanja, tj. vrenja vode koja se vjerojatno crpila iz bunara (*well*). Vjerojatno se zavarivanje prvotno primjenjivalo da bi se zavarili spremnici s vodom te na taj način spriječili njihovo propuštanje. Smatra se da slovo *d* dolazi od *well done*. Pretpostavlja se da se s vremenom naziv za zavareno dno posude počeo upotrebljavati i šire za svaku vrstu zavara, a napretkom tehnologije pojam je mijenjao i sadržaj – poznato je da danas imamo više vrsta zavarivanja. Danas je glagol *to weld* ušao i u širu uporabu, pa tako u općemu jeziku znači ‘spojiti nešto u cjelinu’. Međutim, ako usporedimo značenja glagola *to weld* danas u općemu jeziku i nazivlju, u podlozi uočavamo isto prototipno značenje ‘spojiti, napraviti novi spoj’. Zanimljiva je sličnost između *welding* – *wedding* (razlika je u jednome glasu): u prvome slučaju spajamo dva materijala da bismo dobili čvršći spoj, a u drugome dvoje ljudi u bračnu zajednicu.

Sličnu pojavu, tj. umetanje glasa *p*, imamo i u općemu jeziku, npr. u riječi *welp*, koja je danas česta u neformalnim oblicima komunikacije putem društvenih mreža, ali još nije pronašla svoje mjesto u rječniku. Zapravo je sinonim od *well* – *Well, what have we here?* Čini se da je *well* dobio dodatak *p*, kao i *nope*, *yep* zbog lakšega izgovora i kao priprema za sljedeću riječ koju treba izgovoriti.

Od 14. stoljeća do danas upotrebljava se i riječ *weld*, koja označava biljku *Resedo luteola*, a naziv je izveden od *wald forest*, ('šuma'), te *welt, woods, wild* ('šuma, divlje'). Naziv prema izvorima iz etimoloških rječnika svjedoči o krčenju šuma u Britaniji te se više ne upotrebljava, a ostao je u nekim imenima mjesta, npr. Cotswold.

forging – kovanje. Glagol *to forge* također se prvotno upotrebljava u značenju 'kovati', još od 14. stoljeća, te kasnije u 16. stoljeću nailazimo i na značenje 'napraviti ilegalnu kopiju'. Oba su značenja danas u uporabi. Zanimljivost je da je naziv izveden iz latinskoga *fabrica* 'radionica', što je također motivacija naziva *fabric*. Naime, *faber* je nekad označavao umjetnika s materijalima, a poslije i zgradu, tj. konstrukciju zgrade. Naziv upućuje na to da je netko tko ima stručna znanja i vještine nešto ručno izradio.

soil – tlo. Tijekom ranoga 13. stoljeća počinje se upotrebljavati glagol *to soil* u značenju 'nagrditi grijehom' kao izvedenica od francuskoga *soillier* – 'zablatiti, zamazati', što je bilo izvedeno od latinskoga *suculus* – 'svinjica'. U 14. stoljeću imenica *soil* označava zemlju (*ground, area, place*), a u 15. stoljeću tlo države. Danas su u kontekstu graditeljstva u jezičnoj uporabi brojne kolokacije s riječi *soil*, npr. *soil mechanics* 'mehanika tla', *soil strength* 'čvrstoća tla', *soil sample* 'uzorak tla', a u općemu jeziku često se upotrebljava u značenju 'zaprljati se', npr. *to soil trousers*.

brick-and-mortar. Ovaj je naziv prvotno označavao tip gradnje ciglom. S vremenom se taj naziv počeo upotrebljavati u višerječnome nazivu *brick-and-mortar shop* označavajući konvencionalne trgovine u kojima su, za razliku od mrežnih trgovina, kupac i prodavač fizički prisutni. To je očit primjer metonimije – upotrebljava se materijal da bi se označila cijela zgrada, čak i tip gradnje. *Brick-and-mortar* zapravo je retronim – kovanica kojom se ističe razlika između već postojećega poznatog pojma (npr. knjige) i novoga pojma (e-knjige).

Kao suprotnica nazivu *kupovanje na daljinu* taj se naziv počeo upotrebljavati 90-ih godina prošloga stoljeća, kad je kupovina putem mrežnih kataloga doživjela procvat, čak i u kontekstu banaka, npr. *brick-and-mortar branches* za razliku od *elektroničkoga bankarstva*. Godine 1971. Arthur R. Miller u svojem članku *The Assault on Privacy: Information Technology – A Study of Good and Evil* spominje *brick-and-mortar library* predviđajući da će se mrežne knjižnice sve više širiti. U Velikoj Britaniji od davnina se taj naziv upotrebljava za specifičan tip gradnje, odnosno kuće s fasadnom ciglom, npr. *to invest in bricks and mortar rather than stocks and shares*. Od 90-ih godina prošloga stoljeća u uporabi je i žargonizam *bricks and clicks* i pokrata *WAMBAM* (*Web Application Meets Bricks and Mortar*), koja označava poslovni model koji obuhvaća i izvanmrežne (*bricks* 'odlaskom u zgradu') i mrežne (*clicks* 'klikom') transakcije.

Macadam – macadam. Ovaj eponim potječe iz 19. stoljeća. Očit je dokaz kako prezime izumitelja mješavine za izgradnju cesta, škotskoga inženjera Johna Loudona McAdama, postaje tehnički naziv. Postoji i naziv *tarmac* – naziv *macadam* skraćen je u *mac* te mu je dodan naziv *tar*. Riječ je o sraslici koja sadržava skraćeni eponim.

casting – lijevanje. Prvotno značenje glagola *to cast* potječe iz 13. stoljeća, kad je označavao postupak bacanja kocke, tj. metaforički ‘iskušavanje sreće, mogući razvoj događaja nakon izazivanja sudbine’, a u 17. stoljeću skupinu glumaca u kazališnoj predstavi (značenje koje se zadržalo do danas). U tehničkome kontekstu od 13. stoljeća taj naziv označava lijevanje ‘proces obrade materijala’, a tek se u 17. stoljeću spominje izraz *to cast iron* ‘lijevati željezo’.

leather – koža. Riječ *leather* izvorno je označavala životinjsku kožu, dok se danas često upotrebljava za opis odjevnoga predmeta, npr. *kožnata jakna*, s time da se ne odnosi na kožu s perjem, krznom ili dlakom. Koža je materijal koji se upotrebljava za izradu namještaja, npr. *kožnata garnitura*, te je sastavni dio mnogih stambenih prostora. Zgodno je zamijetiti da u engleskome jeziku postoji glagol *to lather*, koji je vjerojatno izveden iz *leather* tako da je izostavljeno slovo *e* u značenju ‘nasapunati’. Poveznica je između riječi *leather* i *lather* očita, pa se stoga nameće i ovo objašnjenje kao poveznica između tih naziva.

maintain – održavati. Od 1300. zabilježena je uporaba glagola *maintenen* u značenju ‘podržati, pomoći te čuvati / zadržati u posjedu’. Pretpostavlja se da je značenje izvedeno od starofrancuske riječi *maintenir*, koja datira iz 12. stoljeća u značenju ‘zadržati ženu’, koja je nadalje izvedena iz latinskoga *manu tenere* – ‘držati na dlanu’. Tek se u 14. stoljeću pojavljuje u značenju ‘održavati određeni sustav u dobrome stanju’. U tehničkim strukama naziv *to maintain* upotrebljava se u značenju ‘održavati’ (npr. *to maintain a building / a system, a device*), slično kao i u općemu jeziku, npr. *to maintain an optimistic spirit* – ‘zadržati vedar/optimističan duh’, dakle oba pojma dijele isto prototipno značenje ‘održavati nešto / omogućiti čemu da traje’.

stress – opterećenje. Od 1300. imenica *stress* upotrebljavala se u značenju ‘nevolja, nedaća’ najvjerojatnije je izvedena od francuskoga *estrece* ‘skučenost’, te latinskoga *strictia* ‘zbijen, uzak’. Od 19. stoljeću upotrebljava se za označavanje pojma opterećenja u mehanici. Tek u 20. stoljeću naziv se upotrebljava za psihičko opterećenje, tj. *stres*, odnosno dobiva novo značenje koje je danas vjerojatno najpoznatije u široj uporabi, a izravno je povezano s izvornim značenjem te riječi jer pojam i dalje obuhvaća tenzije i napetost zbog neke nevolje.

tough – žilav. Pridjev *tough* još je oko 1200. godine u staroengleskome (*tob*) značio ‘čvrst po teksturi, težak za prožvakati’, a 1901. godine u uporabi je i u metaforičkome značenju: *tough guy* ‘čvrst momak, onaj koji je psihički i fizički izdržljiv’. U jeziku struke taj naziv označava žilav materijal, dakle onaj koji ne puca, npr. *tough plastics*. Iz svih primjera metaforičkih proširenja očitava se prototipno značenje ‘otpornost i čvrstoća kod teških neprilika (odnosi se na osobu) ili pri svijanju (odnosi se npr. na plastiku) koja omogućuje da se održe prvotne značajke’.

argue – tvrditi. U početku se glagol *to argue* upotrebljavao u značenju ‘izložiti razumne tvrdnje da bi se dokazala ili pobila određena tvrdnja’, dakle usko je povezan sa značenjem riječi *argument* ‘tvrdnja’. To se značenje zadržalo u znanstvenome diskursu, npr. *scientists*

argue/claim/state, dok u općemu jeziku ima značenje ‘svadati se, raspravljati’. Stoga će onomu tko ne čita znanstvenu literaturu to značenje biti novost iako je to prvo značenje te riječi.

amount to – povećati se. Ovaj prijedložni glagol u kasnome 13. stoljeću doslovno je značio ‘ići u planinu, penjati se, planinariti’, a poslije i općenito ‘penjati se, popeti se (na konja)’. U znanstvenome diskursu *to amount to* bliskoznačnica je glagola *to rise*, npr. *The number of applicants amounted to 100.* (Broj sudionika povećao se na 100.).

conversely – suprotno tomu. Prilog *conversely* uvodi tezu ili tvrdnju koja je suprotna prethodno izrečenoj, npr. *We are going to have too many examples, while they, conversely, won't have enough.* Dijakronijska analiza značenja otkriva da je naziv nastao u 16. stoljeću kombinacijom riječi *com* (*with, together* ‘zajedno’) + *vertere* (*to turn* ‘okrenuti se’) prvotno u matematičkome kontekstu u značenju ‘recipročno’.

clearly – očito. Ovaj prilog povezuje bistar pogled i govornu jasnoću, a u tome je značenju potvrđen još od 1300. – *in a clear manner, without obscurity.* Dakle, i vezna sredstva motivirana su općim značenjima, tj. izvedena su na temelju općih znanja o svijetu te naše interakcije s izvanjezičnom stvarnošću.

S druge strane, nazivi su pronašli i svoje mjesto u općemu jeziku. Možda su najslikovitiji dokaz za to frazemi, npr. *to pave the way* ‘popločiti put / / utrti put’; *off the wall* ‘ekscentričan’. Glagol *to pave* zabilježen je u 14. stoljeću i značio je ‘prekriti (ulicu) kamenom ili pločicama’, a tek se u 16. pojavljuje navedeni frazem. I imenica *wall* ‘zid’ prvi je put zabilježena u graditeljskome kontekstu, u kojemu je poznajemo danas.

Zanimljivo je za kraj spomenuti hrvatsku riječ *kovanica*, koja je značenjski povezana s glagolom *kovati*. U engleskome se jeziku imenica *coin* pojavljuje u 14. stoljeću i označavala je *wedge* ‘klin’, a tek pri kraju 14. stoljeća uporabom preše koja je imala oblik klina urezivale su se u komadiće metala službene oznake i tako su nastale *kovanice*. Ovdje je riječ o metonimijskoj zamjeni dio za cjelinu: oblik alata – urezi u metalu – kovanica. Danas se *kovanica* katkad upotrebljava i u jezikoslovlju označavajući riječi i nazive nastale zahvaljujući metaforičkomu proširenju.

Može se kratko zaključiti da je analiza jezične igre različitih značenja i pojmova pružila sažet uvid u nastanak i razvoj značenja odabranih naziva. Iako se katkad čini da su značenja stabilna u vremenu, ona se mijenjaju u skladu s tehničkim dostignućima te se nova značenja stvaraju u općemu jeziku i obrnuto. Očito je da ista riječ može istodobno označavati i tehnički pojam, ali i neki pojam u općemu jeziku, tj. njihova su značenja umrežena na različite načine, ali su i povezana s prototipnim značenjem. Naposljetku, etimološka analiza pruža uvid koji učvršćuje tezu da su značenja, pa tako i riječi, međusobno povezana različitim kognitivnojezičnim mehanizmima.